

Pojedine biljne vrste kao simboli Božića

ŽELJAN MALEŠ

Sveučilište u Zagrebu, Farmaceutsko-biokemijski fakultet,
Zavod za farmaceutsku botaniku, Schrottova 39, 10000 Zagreb

Božić, blagdan koji se slavi širom svijeta, proslava je ljubavi, radosti i zajedništva.

Iako su bor i jela najpoznatije božićne biljke, postoji još niz biljaka koje će naše domove u vrijeme Božića učiniti drugačijim i svečanijim. U ovom radu prikazane su pojedine najčešće biljne vrste kao simboli Božića.

Božikovina – *Ilex aquifolium* L. pripada porodici Aquifoliaceae i jedan je od najčešćih znakova Božića (1). Vrlo često je glavni motiv na božićnim čestitkama, stolnjacima, salvetama i drugim prigodnim dekoracijama, a sastavni je dio raznih blagdanskih vijenaca. Od davnina su tu biljku smatrali posebnom, pa su je stari Rimljani u vrijeme zimskih blagdana darivali prijateljima kao zaštitu od uroka, a smatralo se da božikovina posađena uz kuću štiti od bolesti i udara groma. Božikovina se smatra zaštitnikom doma i obitelji. U zimskim mjesecima stavlja se ispred vrata, a za vrijeme božićnih blagdana u domove u kojima mora ostati do Svijećnice. Vjerovalo se da božikovina štiti od lutajućih mrtvih duša koje traže ulaz u topli dom, pa se zato stavljala

Slika 1. Božikovina – *Ilex aquifolium* L. (3)

u obliku vijenca na ulazna vrata, smatrajući kako će tako otjerati zle sile. I u kršćanstvu je ova vrsta smatrana osobitom, jer zeleni bodljikavi listovi božikovine predstavljaju Isusovu krunu, crvene bobičaste koštunice njegovu krv, a blijedožuti cvjetovi simbol su Isusova rađanja (2).

Božikovina je vazdazeleni dvodomni grm ili nisko drvo, do 5, iznimno 10 m visine s tamnozelenom do pepeljastosivom, raspucanom korom. Njen korijenov sustav je jak i razgranat, dok su joj pupovi kratki i zašiljeni. Listovi su kožasti, na licu tamnozeleni, sjajni, na naličju zeleni, 5–8 cm dugi i 3–4,5 cm široki, grubo trnovito nazubljeni, dok su na gornjim granama manje bodljikavi. Blijedožučkasti cvjetovi razvijaju su u svibnju i lipnju te tvore paštitate cvatove. Plod je sjajna bobičasta koštunica, veličine graška, u kojoj se nalazi 4–5 ovalnih, s jedne strane bridastih, tvrdih sjemenaka (slika 1.). Dozrijeva u studenom i prosincu te ostaje na granama do proljeća. Plodove jedu ptice i tako obavljaju rasprostranjivanje. Božikovina je entomofilna, skiofitna vrsta (ali dobro podnosi i svjetlo). Raste vrlo sporo i može doživjeti starost od više stotina godina. Pripada atlantsko-submediteranskom flornom elementu. Rasprostranjena je u području Europe, Male Azije, Irana te sjeverozapadne Afrike, a kod nas od primorskih do kontinentalnih krajeva. Raste pretežno u planinskim područjima, osobito u tamnim bukovo-jelovim i bukovim šumama na vapnenastim podlogama, a dijelom i u submediteranskim šumama i šikarama do 1200 m nadmorske visine. Zbog vrlo interesantnih vazdazelenih listova, pravilnog habitusa i crvenih plodova, koji se preko zime zadržavaju na granama, vrlo je cijenjena vrsta u hortikulturi, pa je uzgojeno i više odlika. Često se uzgaja u parkovima i vrtovima, a rabi se i za živice (3). U Republici Hrvatskoj je ugrožena biljna vrsta pa je uvrštena u Crvenu knjigu biljnih vrsta Republike Hrvatske (4). Zakonsku zaštitu temeljem Zakona o zaštiti prirode ova vrsta ima od 1961. godine. Vrstu treba temeljem Zakona o zaštiti prirode zaštititi na svim prirodnim nalazištima na kojima raste, te propagirati njezin uzgoj i primjenu u hortikulturi.

Božićna zvijezda (najljepša mlječika) – *Euphorbia pulcherrima* Willd. ex Klotzsch je biljna vrsta iz porodice Euphorbiaceae, podrijetlom iz Meksika, Južne Amerike i Afrike. Često je nazivaju i Poinsettia prema Joelu Robertu Poinsettu, koji je 1828. godine uveo ovu biljku u Sjevernu Ameriku. Poznata je kao božićni ukras i postala je u posljednje vrijeme jedan od popularnijih darova u blagdansko doba. U prirodnom staništu naraste kao listopadni grm i do 5 m, inače je visoka od 0,5 do 4 m. Ima sitne žute cvjetove koji su okruženi pricvjetnim listovima (braktejama) crvene, bijele, ljubičaste, žute ili ružičaste boje, koji mogu biti i do 25 cm dugi, a svojom bojom privlače kukce, koji obavljaju oprašivanje. Tamnozeleni listovi imaju nepravilne zašiljene vrhove (slika 2.). Sa svojim plamtećim crvenilom pricvjetnih listova te sposobnošću da se dobro održi u toplim i zagušljivim prostorima ona je pravi božićni simbol. Prema meksičkoj legendi ljepotu duguje aztečkoj boginji kojoj je zbog nesretne ljubavi preuklo srce. Iz kapljica njezine krvi izrastao je vatreni pricvjetni list intenzivne crvene

Slika 2. Božićna zvijezda – *Euphorbia pulcherrima* Willd. ex Klotzsch (7)

boje okružen zelenim listovima (5). Azteci su biljku zvali Cuetlaxochitl – »smrtni cvijet, koji umire i nestaje kao sve što je čisto i nedužno, što je bez krivnje i grijeha«. Primjenjivali su je u razne praktične svrhe – iz njenih crvenih brakteja, dobivali su crvenkastu boju za tekstil i kozmetičke preparate, zgnječene ih stavljali na prsa za poboljšanje cirkulacije, a njen mliječni sok upotrebljavali u liječenju groznice. No, u prvom redu, ona je Aztecima bila simbol čistoće i podsjetnik na prinošenje ljudske žrtve. Uskoro je postala katolicima i kršćanima simbol krvi Isusove. U vjerske svrhe počela se rabiti vjerojatno tijekom 17. stoljeća. Zbog njene dekorativne ljepote i njene plamteće crvene boje te činjenice da cvjeta baš tijekom božićne sezone, franjevci, blizu mjesta Taxco, u južnom Meksiku, počeli su je tada primjenjivati za Fiestu de santa Pesebre, ukrašavali su njome jaslice (6).

Bijela imela – *Viscum album* L. pripada porodici Loranthaceae (1). To je vazda-zeleni, dvodomni, vrlo razgranat grm, do 1 m visine, krhkih grana. Kora ove vrste je tanka, glatka, žućkastozelena ili maslinastozelena, dok su listovi kožasti, tvrdi, dugi 3–8 cm i široki 1,5–3 cm. Cvjetovi su sitni, jednogospolni, smješteni po 3–5 u pazušcima listova. Cvjeta u veljači i ožujku. Plod ima oblik loptaste i sočne bijele bobice u kojoj su smještene 1–3 srcolike, zelenobijele sjemenke, obavijene sluzavom ljepljivom masom koja se rabi kao ljepljivo za hvatanje ptica (slika 3.). Plodovi dozrijevaju u zimu ili u proljeće sljedeće godine. Bijela imela je rasprostranjena u mnogim područjima (Europa, Kavkaz, Mala Azija, sjeverna Afrika, Indo-Himalajska oblast, Malezija, Japansko-Kineska oblast). Ova entomofilna vrsta poluparazitira na preko 50 raznih vrsta, naročito na vrstama iz porodica Rosaceae i Salicaceae. Uz pomoć klorofila stvara asimilate, ali ne može primati anorganske hranjive tvari i vodu pomoću korijena iz tla, već pomoću posebnih organa za usisavanje (haustorija) iz ksilema domadara (3). Imela danas simbolizira mir, pomirenje i sreću. Ovo vjerovanje seže u davne keltske

običaje: kad bi se neprijatelji susreli pod imelom, objavljivali su primirje do sljedećeg dana. Zato se ona do danas stavlja iznad kućnog praga, a izmjena poljubaca pod njom označavala je prijateljsko i dobronamjerno raspoloženje. Stavljanje buketa od imele iznad vrata u božićno vrijeme tradicija je koja kaže: »Ovome domu želimo vječnost i sreću« (8).

Slika 3. Bijela imela – *Viscum album* L. (9)

Mekolisna (širokolisna veprina) – *Ruscus hypoglossum* L. pripada porodici Liliaceae (1). To je vazdazeleni polegli grm visine 20–60 cm. Puzajući korijenov sustav joj je osrednje razvijen. Listovi su ljuskasti, lancetasti, 1,5–2,5 cm dugi i 0,4–1 cm široki, najširi u srednjem dijelu, zašiljeni, a nalaze se na sredini eliptičnih ili lancetastih,

Slika 4. Mekolisna veprina – *Ruscus hypoglossum* L. (10)

kožastih, na vrhu zašiljenih, 5–12 cm dugih i 1,5–4 cm širokih mekih filokladija. Zelenkastobijeli, neugledni cvjetovi, razvijaju se po 3–5 u pazušcima listova (slika 4.). Cvjeta u travnju i svibnju. Plod je crvena boba, do 1,2 cm u promjeru, koja sadrži jednu do dvije sjemenke. Mekolisna veprina je dvodomna, entomofilna vrsta, koja raste u sjenovitim listopadnim šumama srednje i južne Europe, Male Azije, Krima i sjeverne Afrike. U Hrvatskoj je rasprostranjena u kontinentalnom i primorskom području. Ova lijepa osjetljiva, dekorativna vrsta može se kultivirati u vrtovima i parkovima na sjenovitim mjestima (3). Zaštićena je od 1953. na svim prirodnim nalažima temeljem Zakona o zaštiti prirode i uvrštena u Crvenu knjigu biljnih vrsta Republike Hrvatske (4). I ova biljna vrsta sastavni je dio božićnih vjenčića.

Some plant species as Christmas-symbols

by Ž. Maleš

Abstract

Many plant species are mentioned as Christmas-symbols. This article presents description (morphological characteristics and distribution) of some frequent »Christmas-plants« (*Ilex aquifolium* L., *Euphorbia pulcherrima* Willd. ex Klotzsch, *Viscum album* L. and *Ruscus hypoglossum* L.) and their historical connection with Christmas.

Literatura – References

1. Domac R. Flora Hrvatske – priručnik za određivanje bilja. II. izdanje. Zagreb: Školska knjiga, 2002.
2. zena.hr/clanak/ostalo_na_temu_zdravlja/grancica_bozikovine_kao_bozicni_simbol/9189, datum pristupa: 19.9.2014.
3. Šilić Č. Atlas drveća i grmlja. II izdanje. Sarajevo: Svjetlost, 1983.
4. Šugar I. Crvena knjiga biljnih vrsta Republike Hrvatske. Zagreb: Ministarstvo graditeljstva i zaštite okoliša – Zavod za zaštitu prirode, 1994.
5. hr.wikipedia.org/wiki/Božićna_zvijezda, datum pristupa: 15.9.2014.
6. ba.voanews.com/content/bozicna-zvijezda/1572110.html, datum pristupa: 19.9.2014.
7. www.mbm.hr/vrtlarski-prirucnik/vanjsko-bilje/euphorbia-pulcherrima-bozicna-zvijezda-30-html, datum pristupa: 15.9.2014.
8. www.magicus.info/pr2.php?id=13752, datum pristupa: 19.9.2014.
9. flickrriver.com/photos/7208148@N02/4431899110/, datum pristupa: 16.9.2014.
10. en.wikipedia.org/wiki/Ruscus_hypoglossum, datum pristupa: 16.9.2014.

Primljeno 19. rujna 2014.